

Zpráva Nejvyššího soudu ČSR ze dne 18.11.1977, sp. zn. Cpj 160/76, ECLI:CZ:NS:1977:CPJ.160.1976.1

Číslo: 3/1979

Právní věta: K některým otázkám občanského soudního řízení o zbavení, omezení a navrácení způsobilosti k právním úkonům.

Soud: Nejvyšší soud České soc. rep.

Datum rozhodnutí: 18.11.1977

Spisová značka: Cpj 160/76

Číslo rozhodnutí: 3

Číslo sešitu: 2-3

Typ rozhodnutí: Zpráva

Hesla: Doručování soudem, Náklady řízení, Národní výbory, Opatrovník, Posudek znalecký, Řízení před soudem, Rozhodnutí soudu, Účastníci řízení, Zdravotnické organizace, Způsobilost k právním úkonům

Předpisy: 94/1963 Sb. § 14

§ 10

§ 104

§ 12

§ 12 20/1966 Sb. § 31 44/1971 Sb. § 3

§ 120

§ 127

§ 142

§ 153

§ 155

§ 157

§ 158

§ 176

§ 177

§ 186

§ 187

§ 189

§ 191

§ 192

§ 193

§ 20

§ 202 40/1964 Sb. § 8

§ 27

§ 28 87/1964 Sb. § 1

§ 32

§ 34

§ 34 99/1963 Sb. § 11

§ 43

§ 6 65/1965 Sb. § 11

§ 81

§ 85

§ 88

§ 90

§ 94

§ 96

Druh: Rozhodnutí ve věcech občanskoprávních, obchodních a správních

Sbírkový text rozhodnutí:

K významným úsekům činnosti soudů patří rozhodování o zbavení, omezení, popřípadě navrácení způsobilosti k právním úkonům, které hluboce zasahuje do právní sféry občana. Jeho cílem je především poskytnout ochranu osobám, které pro duševní poruchu, jež není jen přechodná, nejsou schopny činit žádné nebo některé právní úkony; je také třeba důsledně předcházet tomu, aby způsobilost k právním úkonům nebyl omezována ve větším rozsahu, než je nezbytně třeba, a aby se tím zbytečně neztěžovala životní situace uvedených osob.

Proto byl proveden podle plánu hlavních úkolů Nejvyššího soudu ČSR rozbor soudní praxe, který měl ověřit, jak soudy vykládají nejen příslušná ustanovení občanského zákoníku, 1) popřípadě zákoníku práce, /2/ ale i občanského soudního řádu, 3) a jak osobám, o jejichž způsobilosti k právním úkonům se rozhoduje, je zabezpečována ochrana jejich práv a oprávněných zájmů.

I.

Dodržování procesních předpisů v řízení o zbavení, omezení nebo navrácení způsobilosti k právním úkonům je třeba mít na zřeteli i v těch případech, v nichž jsou jednoznačné podklady pro rozhodnutí o způsobilosti k právním úkonům, neboť i v těchto zdánlivě jednoduchých věcech je třeba vydat po všech stránkách spravedlivé rozhodnutí o předcházení obtížím i pro případ opětovného rozhodování v budoucnu.

Zjednodušený přístup je pak ještě škodlivější v těch složitějších případech, v nichž jde zejména o rozhodování o omezení způsobilosti k právním úkonům; právě v těchto případech může přeceněním některých dílčích poznatků dojít ke zbytečnému omezení způsobilosti k právním úkonům nebo k omezení této způsobilosti ve větším rozsahu, než je třeba.

Všechny řešené případy zbavení, omezení nebo navrácení způsobilosti k právním úkonům tedy vyžadují co nejpečlivější zjištění skutečného stavu věci.

Při posuzování způsobu zahájení řízení o zbavení, omezení nebo navrácení způsobilosti k právním úkonům je třeba u došlých podání především rozlišovat, zda jde o návrh na zahájení řízení, nebo zda takové podání není nutno považovat jen za podnět k tomu, aby soud usnesením podle ustanovení § 81 odst. 2 o. s. ř. zahájil řízení bez návrhu (srov. k tomu např. i Rozbor a zhodnocení úrovně občanského soudního řízení u soudů prvního stupně ve vybraných druzích soudní agendy, Pls 5/66 bývalého Nejvyššího soudu, nebo Zhodnocovací zprávu o zatímních zkušenostech z průzkumu o účasti národních výborů a společenských organizací v občanském soudním řízení a v řízení před státním notářstvím, Prz 32/66 bývalého Nejvyššího soudu, jež byly uveřejněny ve sborníku Nejvyššího soudu

ČSSR „Nejvyšší soud o občanském soudním řízení a o řízení před státním notářstvím“, SEVT, Praha 1974, str. 53-54 a str. 81 a 82, jakož i č. 84/1974 Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek, str. 375).

V soudní praxi jen některé soudy zahajovaly řízení o zbavení nebo o omezení způsobilosti k právním úkonům usnesením podle § 81 odst. 2 o. s. ř., přičemž ovšem mnoho podání, považovaných za návrh, svým obsahem (§ 41 odst. 2 o. s. ř.) spíše nasvědčovalo tomu, že šlo jen o podnět občana vůči soudu, aby bylo soudem zahájeno řízení vydáním usnesení podle ustanovení § 81 odst. 2 o. s. ř.

Za podnět k zahájení řízení a nikoliv za návrh lze zpravidla považovat podání došla od organizací a zařízení, které zákon v ustanovení § 186 odst. 1 a odst. 2 o. s. ř. neuvádí jako navrhovatele, tedy nejde-li o státní orgán nebo zdravotnické zařízení. Jestliže z obsahu takového podání organizace, jež má i právní subjektivitu (§ 19 o. s. ř.), nelze spolehlivě usoudit, zda jde o návrh či podnět, je třeba dotazem na pisatele podání objasnit, co bylo podáním míněno.

Např. často jde o neúplná podání domova důchodců nebo ústavu sociální péče o mládež (tedy nikoliv zdravotnických zařízení nebo státních orgánů) a soud neodstraní zřejmě nedostatky návrhů na zahájení řízení. Tyto nedostatky nebývají někdy odstraněny ani v případech, kdy podání došla od příbuzných těch, o jejichž způsobilosti k právním úkonům pak bylo jednáno.

V případě, že soudu dojde sice návrh na zahájení řízení, avšak tento návrh nemá potřebné náležitosti návrhu na zahájení řízení (§ 79 odst. 1 a § 42 odst. 3 o. s. ř.), je třeba dbát o jeho opravu nebo doplnění (§ 43 odst. 1 o. s. ř.).

Z splnění podmínek uvedených v ustanovení § 43 odst. 2 o. s. ř. lze pak řízení, které bylo zahájeno tím, že došel návrh na soud, zastavit.

Usnesením podle ustanovení § 81 odst. 2 o. s. ř. může soud zahájit řízení bez návrhu tehdy, nebylo-li zahájeno tím, že došel soudu návrh, případně bylo-li takto zahájené řízení zastaveno.

Při posuzování toho, zda v konkrétním případě jde o návrh či podnět, je třeba uvážit (zejména jde-li o podání občana) i další souvislosti, neboť navrhovatel bude mít potom v řízení veškerá práva účastníka řízení včetně práva podávat odvolání a bude třeba i zněním výroku rozsudku vyjádřit vztah k podanému návrhu na zahájení řízení. V případě, kdy řízení zahájí soud usnesením podle ustanovení § 81 odst. 2 o. s. ř., mohou z toho rovněž vyplývat důsledky pro stanovení okruhu účastníků řízení.

Aby mohl soud v pochybných případech uvážit, zda lze v řízení postupovat k návrhu nebo zda je nutno zahájit bez návrhu, bude třeba mnohdy formulovat dotaz na pisatele nejasného podání v tom smyslu, zda má skutečný zájme být účastníkem řízení jako navrhovatel se všemi důsledky z toho plynoucími, nebo zda míní dát pouze podnět k zahájení řízení, aniž by se ho pak dále zúčastňoval.

Ani v případě, že soud zahájil řízení usnesením podle ustanovení § 81 odst. 2 o. s. ř., není však vyloučeno, aby soud toho, kdo dal k zahájení řízení podnět, považoval za účastníka řízení z důvodu vyplývajícího z ustanovení § 94 odst. 1 o. s. ř.

V soudní praxi vznikají pochybnosti, zda může podat návrh na zahájení řízení i zdravotnické zařízení, které nemá právní subjektivitu.

Slovní znění ustanovení § 19, věta za středníkem, o. s. ř. by mohlo nasvědčovat tomu, že způsobilost být účastníkem řízení má i ten, kdo jinak nemá způsobilost mít práva a povinnosti, jestliže mu zákon tuto způsobilost přiznává, tedy jakékoliv zdravotnické zařízení všeobecně uvedené v ustanovení § 186 odst. 1 o. s. ř. Nebylo by však na místě přiznávat způsobilost být účastníkem řízení takovému zdravotnickému útvaru, jemuž by pak nebylo možné ve smyslu ustanovení § 191 odst. 2 o. s. ř. uložit, aby nahradil újmy vzniklé podáním zjevně bezdůvodného návrhu. Proto ze zdravotnických zařízení,

vypočtených v rámci jednotné zdravotnické soustavy v ustanoveních § 31 a násl. zákona č. 20/1966 Sb. o péči o zdraví lidu, přicházejí v úvahu jako navrhovatelé a účastníci řízení podle ustanovení § 186 odst. 1 o. s. ř. jen ta, která mohou mít také způsobilost mít práva a povinnosti ve smyslu ustanovení § 19 o. s. ř.

Nic ovšem nebrání tomu, aby zdravotnické zařízení bez právní subjektivity dalo podnět svému nadřízenému orgánu, aby podal u soudu návrh na zahájení řízení, případně aby samo podalo přímo u soudu podnět k zahájení řízení bez návrhu.

Pokud jde o návrhy podávané národními výbory podle ustanovení § 32 o. s. ř., je třeba především poukázat na to, co k této otázce bylo uvedeno v již zmíněné Zhodnocovací zprávě o zatímních zkušenostech z průzkumu o účasti národních výborů a společenských organizací v občanském soudním řízení a v řízení před státním notářstvím, Prz 32/66 bývalého Nejvyššího soudu (viz str. 81 a 82 sborníku Nejvyššího soudu ČSSR „Nejvyšší soud o občanském soudním řízení a o řízení před státním notářstvím“, SEVT, Praha 1974), jakož i ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek pod č. 48/1974 (str. 373).

V případě, že jde o návrh národního výboru, nestává se národní výbor účastníkem ve smyslu ustanovení § 90 nebo § 94 o. s. ř., nýbrž je zvláštním subjektem řízení s právy vymezenými ustanovením § 34 o. s. ř.

Soud může rozhodovat i o připuštění zpětvzetí návrhu podaného národním výborem podle ustanovení § 32 o. s. ř.; je však třeba umožnit v takovém případě účastníkům vyjádřit se k tomuto zpětvzetí návrhu. Jestliže někdo z dalších účastníků řízení navrhl pokračování v řízení, jedná soud dále na podkladě tohoto návrhu (§ 96 odst. 1, věta za středníkem, o. s. ř.). Jestliže nikdo z dalších účastníků pokračování nenavrhl, uváží ještě soud, zda nevydá usnesení o zahájení řízení bez návrhu podle ustanovení § 81 odst. 2 o. s. ř. Ani v případě návrhu podaného národním výborem není soud zbaven povinnosti dbát ve smyslu ustanovení § 43 o. s. ř. o odstranění nedostatků návrhu, přičemž lze užít i formy osobního projednání v zájmu usnadnění a urychlení řízení.

K zahájení řízení o způsobilosti k právním úkonům bez návrhu vydáním usnesení podle ustanovení § 81 odst. 2 o. s. ř. dochází obvykle teprve z vnějšího podnětu. Podle důvodové zprávy 4) k zahájení řízení je tu však soud povinen vyvinout sám iniciativu, jakmile se dozví o skutečnosti, která to odůvodňuje. Z ustanovení § 10 odst. 3 o. z. i z ustanovení § 12 odst. 4 zák. práce pak vyplývá, že důvodem k zahájení řízení o způsobilosti k právním úkonům jsou nejen skutečnosti, které mohou vést ke zbavení nebo omezení této způsobilosti, ale i skutečnosti, které mohou znamenat změnu důvodů, jež vedly k dosud platnému zbavení nebo omezení způsobilosti k právním úkonům. Je třeba v této souvislosti zdůraznit, že na rozdíl od podmínek změny rozhodnutí v případech uvedených v ustanovení § 163 odst. 1 o. s. ř., v nichž se vyžaduje podstatná změna okolností, postačuje v případech zbavení nebo omezení způsobilosti i méně výrazná změna důvodů, může-li např. odůvodnit změnu v rozsahu omezení způsobilosti k právním úkonům. Tím spíše pak je třeba zdůraznit povinnost soudů dbát o včasné zahájení řízení i bez návrhu v případech vyžadujících prvé zbavení nebo omezení způsobilosti k právním úkonům nebo jejich zrušení, jakož i v případech upravených ustanovením § 190 o. s. ř., kdy je třeba neprodleně bez mimořádného opravného prostředku zrušit vydaný pravomocný rozsudek, jestliže se později ukáže, že pro zbavení nebo omezení způsobilosti k právním úkonům nebyly podmínky (srov. rozhodnutí uveřejněné pod č. 76/1969 Sbírky rozhodnutí a sdělení soudů ČSSR).

Výklad ustanovení § 186 odst. 2 o. s. ř. o předkládání lékařských vysvědčení byl podán v rozhodnutích uvedených pod č. 36/1965 Sbírky rozhodnutí a sdělení soudů ČSSR a pod č. 29/1970 Sbírky soudních rozhodnutí. Návrhy občanů, i když jsou často neúplné, bývají většinou doloženy lékařskými vysvědčeními.

Okresní soud v Karviné ve věci sp. zn. 28 Nc 113/75 pouze vyzval navrhovatelku k předložení „potvrzení o předběžném vyšetření, neboť bez toho nelze zahájit řízení“; chybělo tedy i upozornění na následky nesplnění výzvy, tj. na zastavení řízení.

Ve věci sp. zn. Nc 364/75 okresního soudu ve Žďáře nad Sázavou bylo soudem uloženo předložení lékařského vysvědčení, ač nešlo o návrh, ale jen o podnět okresního ústavu sociálních služeb. Takový postup nemá v ustanovení § 186 odst. 2 o. s. ř. podklad. Kromě toho se soud nezabýval otázkou právní subjektivity uvedeného ústavu.

V posuzování místní příslušnosti soudu nečiní výklad ustanovení § 88 písm. d) o. s. ř. o výlučné příslušnosti soudu pro řízení o způsobilosti k právním úkonům občana potíže, zejména jde-li o případ, kdy občan není v psychiatrické léčebně, a kdy tedy je příslušný jeho obecný soud. Je ovšem nesprávné považovat z obecný soud občana ten soud, v jehož obvodu je ústav sociální péče, bez ověření, zda občan nemá v obvodu jiného soudu bydliště, tj. místo, v němž se zdržuje v úmyslu zdržovat se zde trvale, a zda jeho pobyt v ústavu není jen přechodný.

V případech podle ustanovení § 88 písm. d), věta za středníkem, o. s. ř., kdy je příslušný soud, v jehož obvodu je psychiatrická léčebna, není naproti tomu rozhodující očekávaná délka pobytu v této léčebně, nýbrž výlučně stav v době zahájení řízení (§ 11 odst. 1 o. s. ř.), tedy v době, kdy došel soudu kýmkoliv podaný návrh na zahájení řízení, popřípadě kdy bylo vydáno usnesení, podle něhož se řízení zahajuje bez návrhu (§ 82 odst. 1 o. s. ř.). Dodatečná přemístění vyšetřovaného po zahájení řízení mohou být podle okolnosti případu jen důvodem vhodnosti pro přikázání věci jinému soudu podle ustanovení § 12 odst. 2 o. s. ř.

V řízení o způsobilosti k právním úkonům podle ustanovení § 186 až § 191 o. s. ř. nelze užít ustanovení § 177 odst. 2 o. s. ř. o přenesení příslušnosti. To je možné až v řízení opatrovnickém za podmínek uvedených v ustanovení § 193 o. s. ř. Je proto nesprávné přenesení příslušnosti v řízení o zbavení, omezení nebo navrácení způsobilosti k právním úkonům na jiný soud z toho důvodu, že skončil pobyt vyšetřovaného v psychiatrické léčebně.

Účastníkem řízení o zbavení, omezení nebo navrácení způsobilosti k právním úkonům je především osoba, o jejíž způsobilosti se rozhoduje, zastoupená opatrovníkem ustanoveným podle § 187 odst. 1 o. s. ř., a jde-li o nezletilého, také jeho rodiče, jakož i navrhovatel v případech, v nichž bylo řízení zahájeno řádným návrhem na zahájení řízení (§ 79 odst. 1 o. s. ř.), nikoliv jen usnesením soudu vydaným podle ustanovení § 81 odst. 2 o. s. ř. z podnětu občana či organizace. Bylo již uvedeno, že účastníkem řízení je ze zákona i zdravotnické zařízení, pokud podalo návrh na zahájení řízení (§ 186 odst. 1 o. s. ř.).

Také při aplikaci ustanovení § 94 odst. 1 o. s. ř. na případné další účastníky řízení o zbavení (omezení) způsobilosti k právním úkonům je třeba vycházet z výkladu ustanovení § 94 odst. 1 o. s. ř., jenž byl uveden v již zmíněném Rozboru a zhodnocení úrovně občanského soudního řízení u soudů prvního stupně (viz sborník „Nejvyšší soud o občanském soudním řízení a o řízení před státním notářstvím“, SEVT, Praha, 1974, str. 55-56). Jestliže podle ustanovení § 94 odst. 1 o. s. ř. jsou účastníky řízení i ti, o jejichž právech nebo povinnostech má být v řízení jednáno, potom těmito právy a povinnostmi se rozumějí jednak práva a povinnosti, o kterých má být přímo rozhodnuto, jednak práva a povinnosti osob, o nichž se ve výroku soudního rozhodnutí sice nerozhoduje, ale o nichž se přece jen jedná, a které výrokem soudního rozsudku mohou být dotčeny.

Rozhodnutí o zbavení nebo omezení způsobilosti k právním úkonům se zpravidla netýká přímo práv a povinností blízkých příbuzných osoby, o jejíž způsobilost k právním úkonům jde. To platí především o majetkových vztazích, neboť samotným výrokem o zbavení nebo omezení způsobilosti k právním úkonům nenastává vždy rozhodující změna v posuzování např. platnosti učiněných právních úkonů;

ty mohou být neplatné již z toho důvodu, že byly učiněny v duševní poruše, která činí osobu k tomuto právnímu úkonu neschopnou (§ 38 odst. 2 o. z.), aniž by bylo třeba, aby tato osoba byla zbavena způsobilosti k právním úkonům (§ 38 odst. 1 o. z.).

Odlišná je však situace ve vztazích rodinných, neboť již jakékoliv omezení způsobilosti k právním úkonům znamená současnou ztrátu rodičovských práv (§ 34 odst. 2 zák. o rod.). Dotýká se tedy výrok o zbavení nebo omezení způsobilosti občana k právním úkonům nutně jeho nezletilých dětí, ale i druhého rodiče těchto dětí, na něhož se v takovém případě soustředí veškerá rodičovská práva, a je proto třeba jak druhého rodiče, tak i nezletilé děti zastoupené kolizním opatrovníkem, považovat za účastníky řízení.

Za účastníka řízení ve smyslu ustanovení § 94 odst. 1 o. s. ř. není však důvodu považovat organizaci u níž je občan v pracovním poměru (v pracovněprávním vztahu), i když má soud rozhodovat také ve smyslu ustanovení § 12 odst. 2 a 3 zák. práce. Toto omezení nebo zbavení způsobilosti k právním úkonům se dotýká práv a povinností organizace jen jako nutný dopad na pracovněprávní vztah, který by nemohl být ani účastí organizace v řízení ovlivněn. Není však vyloučen vstup společenské organizace do řízení podle ustanovení § 33 odst. 1 o. s. ř. Podmínky pro tento vstup by soud přezkoumal podle ustanovení § 33 odst. 2 o. s.

Při výběru osob pro ustanovení opatrovníka pro řízení o způsobilosti k právním úkonům (§ 187 odst. 1 o. s. ř.) se obvykle poukazuje na nevýhody toho postupu, při němž se ustanovují opatrovníky pracovníci soudu, zejména soudní tajemníci a justiční čekatelé. Je však třeba na druhé straně uvážit, že zpravidla je ještě nevhodnější ustanovit těmito opatrovníky blízké příbuzné, kteří dali podnět k zahájení řízení, to pro nebezpečí kolize zájmů mezi takovými blízkými příbuznými a vyšetřovaným, jež by mohla ovlivnit i průběh řízení a ohrozit jeho nestrannost, nelze-li v některých případech vyloučit určitý osobní zájem příbuzného na rozhodnutí. Pokud pak se příbuzný (nebo jiný občan) stal podáním návrhu na zahájení řízení účastníkem tohoto řízení, je již pojmově vyloučen, aby byl ustanoven opatrovníkem pro totéž řízení. Uvedená kolize zájmů se již zpravidla netýká opatrovníků ustanovených později v řízení opatrovnickém. Takový opatrovník má jiné úkoly než opatrovník pro řízení, a pokud spravuje majetek opatrovance, potřebuje k nakládání s majetkem schválení soudu (§ 28 o. z.).

Dodržování ustanovení § 114 odst. 1 a 2 o. s. ř. o přípravě jednání soudu v řízení o zbavení (omezení) způsobilosti k právním úkonům má ten důsledek, že řízení je vedenou soustředěně tak, aby soud mohl rozhodnout při jediném jednání. Vyšetřují se osobní a majetkové poměry vyšetřovaného dotazem na místní národní výbor (používá se většinou tiskopisu vzor 81 o. s. ř.), vyslyšají se osoby, které mohou podat informace o jeho chování i projevech a opatřují se lékařské zprávy o duševním zdraví vyšetřovaného. Je-li vyšetřovaný zaměstnán, dotazují se soudu na jeho chování u zaměstnavatelské organizace.

V některých případech nebylo dodrženo ustanovení § 114 odst. 2 písm. b) o. s. ř., když z návrhu nebylo patrné, zda jde o zbavení způsobilosti k právním úkonům či jen o omezení této způsobilosti. Protože však jde o řízení, které je možno zahájit i bez návrhu (§ 81 o. s. ř.) a soud tu není vázán návrhem na zahájení řízení (§ 153 odst. 2 o. s. ř.), nevede tento nedostatek zpravidla k pochybením v rozhodnutí ve věci.

Pro postup soudu při přípravě jednání i při jednání samotném je nutno poukázat na rozhodnutí uveřejněné pod č. 44/1967 Sbírky rozhodnutí a sdělení soudů ČSSR, které klade důraz na to, aby soud umožnil znalcům - psychiatrům, aby konfrontovali výsledky svého odborného vyšetření s ostatními výsledky dokazování a aby na základě této konfrontace bezpečně usoudili, do jaké míry projevy duševní choroby vyžadují zbavení, případně omezení způsobilosti k právním úkonům. K tomu účelu je soud povinen zajistit úplná a spolehlivá zjištění o osobních poměrech vyšetřované osoby,

příčemž nedostatek takových skutkových zjištění nelze nahradit posudkem znalců - psychiatrů. Zvláště je nutno zdůraznit požadavek zjištění údajů o tom, jak se vyšetřovaný chová v každodenním životě, jak se stará o potřeby své a své rodiny, jak hospodaří s finančními prostředky, jak se případně projevuje na svém pracovišti, jak se chová v různých životních situacích apod. Uvedeným požadavkům neodpovídá takový postup, při němž k ustanovení znalce a k vyžádání znaleckého posudku dochází na samém počátku řízení, někdy dokonce v rámci přípravy jednání, dříve než si soud opatřil ostatní podklady pro své rozhodnutí.

Uvedené požadavky je nutno uplatňovat důsledně, pokud ovšem nejde o osoby zcela neschopné samostatné životní existence (např. při vrozené nebo dlouholeté závažné duševní chorobě, v pokročilém stáří při stupňujících se sklerotických stavech vylučujících jakoukoli orientaci).

Podle ustanovení § 115 odst. 1 o. s. ř. je soud povinen k jednání předvolat účastníky, tedy zásadně i vyšetřovaného. Výjimka je možná jen za splnění předpokladů uvedených v ustanovení § 187 odst. 2 o. s. ř. Byly však zjištěny i případy, kdy soudy v rozporu s ustanovením § 187 odst. 2 o. s. ř. vyšetřovaného nevyšlechají a nepředvolávají ani tam, kde podmínky pro to splněny

Např. ve věci sp. zn. P 72/76 okresního soudu v Trutnově nebyl vyšetřovaný předvolán k jednání a vyslechnut, ač znalec nic takového nedoporučil a z obsahu spisu nebylo zřejmé, že by výslech vyšetřovaného nebyl možný.

Jestliže vyšetřovaný je nezletilý, soudy musí předvolávat k jednání i jeho zákonné zástupce.

Opatrovníka, ustanoveného vyšetřovanému pro řízení (§ 187 odst. 1 o. s. ř.), soudy k jednání předvolávají a při jednání vyžadují jeho vyjádření.

V praxi nepřicházejí případy přerušení řízení podle ustanovení § 188 o. s. ř. před rozhodnutím o omezení způsobilosti k právním úkonům pro nadměrné užívání alkoholických nápojů nebo omamných prostředků či jedů.

Z prováděných důkazů v řízení o zbavení, omezení nebo vrácení způsobilosti k právním úkonům je nejdůležitější důkaz znaleckým posudkem.

K jednotnému postupu soudů při jeho provádění je nutno zdůraznit obligatorní povinnost vyslechnout znalce, neboť ustanovení § 187 odst. 3, věta první, o. s. ř. stanoví, že o zdravotním stavu vyšetřovaného vyslechne soud vždy znalce. Na rozdíl od dřívější úpravy, která požadovala vyšetření alespoň dvěma znalci (později zpravidla dvěma znalci), stačí podle nyní platné právní úpravy vyšetření jedním znalcem; nelze se však spokojit jen konstatováním posudku znalce. Konstatováním znaleckého posudku bez vyslechnutí znalce je v rozporu s citovaným ustanovením § 187 odst. 3, věta první, o. s. ř., které je ustanovením zvláštním a nebylo dotčeno novelizovaným (zákonem č. 49/1973 Sb.) ustanovením § 127 odst. 1 o. s. ř. (viz č. 1/1975 Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek, str. 5).

Znalce je nutno slyšet i tehdy, jde-li o návrh na vrácení způsobilosti k právním úkonům toho, jenž byl způsobilosti k právním úkonům zbaven (§ 186 odst. 3 o. s. ř.).

Na návrh znalce může soud nařídít podle ustanovení § 187 odst. 3, věta druhá, o. s. ř., aby vyšetřovaný byl po dobu nejvýše tří měsíců vyšetřován ve zdravotnickém zařízení.

V souvislosti s prováděním důkazu znalcem je však třeba opětovně poukázat na to, že se ještě někdy soudy chybně spokojují jen s posudkem znalce jako jediným důkazem a v některých případech přebírají znalecký posudek nekriticky a neověřují si jeho výsledky jinými důkazy, a to i tam, kde o správnosti znaleckého posudku mohou být pochybnosti. V tomto řízení je důkaz znalcem sice velmi závažným důkazem, není však důkazem jediným, ani důkazem, který by mohl nahradit nedostatky ve

skutkových zjištěních (srov. rozhodnutí uveřejněné pod č. 44/1967 Sbírky rozhodnutí a sdělení soudů ČSSR).

Podle ustanovení § 189 odst. 1 o. s. ř. soud nemusí z důvodů vhodnosti nařizovat jednání. Jde o výjimku ze zásady zakotvené v ustanoveních § 115 o. s. ř., která se uplatní v těch případech, kdy vyšetřovaný by se nemohl jednání účelně zúčastnit vzhledem k svému zdravotnímu stavu a kde není nutná ani přítomnost dalších účastníků

Některé soudy ovšem rozhodují ve věcech způsobilosti k právním úkonům bez nařízení jednání, ačkoliv podle obsahu znaleckých posudků nelze vyloučit, že by vyšetřovaný se mohl jednání účelně zúčastnit.

Rozhoduje-li tedy soud podle ustanovení § 189 odst. 1 o. s. ř. bez nařízení jednání, musí tento svůj postup vždy v konečném rozhodnutí řádně zdůvodnit; nenařizovat jednání lze zásadně jen tehdy, jestliže by se vyšetřovaný nemohl jednání účelně zúčastnit vzhledem k svému zdravotnímu stavu, který vyplývá ze znaleckého posudku, a není-li ani jiný důvod k nařízení jednání.

Od tohoto postupu nutno rozlišovat případy řešené ustanovením § 187 odst. 2 o. s. ř., které znamenají pouze upuštění od výslechu vyšetřovaného při nařízeném jednání, jak bylo již vysvětleno.

II.

Soudy rozhodují o zbavení či omezení způsobilosti k právním úkonům vždy na základě posudku znalce a ostatních výsledků řízení, nikoli podle obsahu návrhu na zahájení řízení, protože v tomto řízení, které lze zahájit i bez návrhu, nejsou vázány návrhem na zahájení řízení (§ 153 odst. 2 o. s. ř.).

Bylo-li řízení zahájeno bez návrhu (§ 81 odst. 2 o. s. ř.) a opatřený znalecký posudek dává spolehlivý podklad pro závěr, že nejsou dány podmínky ani pro zbavení ani pro omezení způsobilosti k právním úkonům, není třeba dokončit řízení rozhodnutím ve věci (rozsudkem). Soud může v takovém případě řízení zahájené usnesením podle ustanovení § 81 odst. 2 o. s. ř. opět usnesením zastavit, protože soudního rozhodnutí ve věci není třeba (srov. Rozbor a zhodnocení úrovně soudních rozhodnutí v občanském soudním řízení u soudů prvního stupně Nejvyššího soudu ČSSR „Nejvyšší soud o občanském soudním řízení a o řízení před státním notářstvím“, SEVT, Praha 1974, str. 151).

Pozornost je třeba věnovat všem částem výroku rozsudku o způsobilosti k právním úkonům.

Je především nutné, aby z výroku rozsudku bylo jednoznačně patrné, kterého občana se věc týká, a aby byla vyloučena jakákoli možnost záměny s jiným občanem. Občana je porot třeba označit přímo ve výroku rozsudku, tedy nikoliv jen v záhlaví rozsudku, a to plným jménem a příjmením. Nutno uvést i datum a popřípadě i místo narození občana; tyto skutečnosti, které zůstávají neměnné, jsou ve spojení s jeho jménem a příjmením dostačující pro řádnou identifikaci.

Při formulaci výroků, kterými se občan zbavuje způsobilosti k právním úkonům, se ještě vyskytují v některých výrocích zněním zákona nepodložené formulace, a to např., že se občan zbavuje způsobilosti k právním úkonům „v plném rozsahu“, „zcela“ nebo „úplně“. Jde o terminologii, která je zřejmě pozůstatkem praxe soudů z doby před 1. 4. 1964, kdy dříve platný zákon č. 141/1950 Sb. rozlišoval mezi občany, kteří byli zbaveni svéprávnosti zcela a mezi těmi, kteří byli zbaveni svéprávnosti částečně.

Občanský zákoník (zákon č. 40/1964 Sb.) nyní rozlišuje v § 10 o. z. (stejně jako ustanovení § 12 zák. práce) mezi zbavením a omezením způsobilosti k právním úkonům. Výrok, kterým je občan zbaven způsobilosti, znamená, že jde o absolutní nedostatek způsobilosti k právním úkonům ve smyslu

ustanovení § 8 o. z. a § 11 zák. práce.

Výrok rozsudku musí ve smyslu ustanovení § 152 odst. 1 o. s. ř. obsahovat rozhodnutí ve věci samé, tedy rozhodnutí o tom, že se občan zbavuje způsobilosti k právním úkonům, a nepatří do něho formulace, které jsou vlastně odůvodněním rozhodnutí.

Okresní soud ve Znojmě proto nesprávně ve věcech sp. zn. 767/75 a Nc 752/75 ve výroku uvedl, že se občan zbavuje způsobilosti „pro duševní poruchu, která není jenom přechodná“.

Soudy často chybují při formulaci výroků rozsudků týkajících se omezení způsobilosti k právním úkonům, zejména v té části, kterou má být ve smyslu ustanovení § 10 odst. 2 o. z., popřípadě § 12 odst. 2 zák. práce, určen rozsah tohoto omezení. Použitá formulace výroků rozsudku může svou neurčitostí někdy vyvolat v konkrétních případech potíže při posouzení platnosti právního úkonu z hlediska ustanovení § 38 odst. 1 o. z.

Okresní soud v Mladé Boleslavi ve věci sp. zn. P 135/76 např. omezil občana ve způsobilosti tak, že „nemůže hospodařit se svým příjmem spočívajícím v pobírání invalidního důchodu“.

Jak zdůraznila již důvodová zpráva k občanskému zákoníku, je omezení způsobilosti k právním úkonům (stejně jako zbavení způsobilosti k právním úkonům) opatřením v zájmu těch, kteří nemají možnost své jednání ovládnout nebo jeho následky posoudit. Právní úkony, k nimž není občan podle rozhodnutí soudu způsobilý, jsou podle ustanovení § 38 odst. 1 o. z. právními úkony přímo ze zákona a od počátku absolutně neplatnými. Soudy při určení rozsahu omezení musí proto přihlídnout k okolnostem konkrétního případu a postihnout tímto omezením jen tu oblast životních situací občana, pro něž je to nutné v zájmu ochrany jeho práv a právem chráněných zájmů, jakož i v zájmu společnosti.

To si soudy mnohdy neuvědomují a podceňují význam řízení o rozhodnutí o způsobilosti k právním úkonům pro občana, jehož zájmy mají být chráněny, jemuž však nemá být život zbytečně ztěžován a komplikován. Oblast právních vztahů, kterých se může v konkrétním případě dotýkat výrok určující rozsah omezení způsobilosti k právním úkonům, je tak široká a různorodá, že nelze dát jednotný pro všechny případy platný návod, jak by měl tento výrok znít. Je však třeba upozornit na nepříznivé důsledky, jež by některé chybné výroky mohly mít v konkrétním případě+ posouzení platnosti určitého právního úkonu, a je třeba poukázat na to, jak by měl soud postupovat, aby nedocházelo k výrokům, které svou neúplností nebo nepřesností mohou vyvolávat pochybnosti v právních vztazích mezi občany a mezi nimi a organizacemi.

Ustanovení § 10 odst. 2 o. z. stejně jako ustanovení § 12 odst. 2 zák. práce se omezuje na to, že ukládá soudům povinnost určit v rozhodnutí (tedy ve výroku rozsudku) rozsah omezení způsobilosti k právním úkonům. Žádné z těchto ustanovení neuvádí, jakým způsobem se tak má stát, tedy zda určení rozsahu omezení lze učinit jak negativním výpočtem, tj. uvedením právních úkonů, k nimž není občan způsobilý, tak pozitivním výpočtem, tedy uvedením právních úkonů, k nimž občan je způsobilý.

Zpravidla se dává přednost negativnímu výpočtu právních úkonů, k nimž občan není způsobilý, protože je s ním spojeno menší nebezpečí, že se zapomene uvést všechny právní úkony, k nimž občan je způsobilý; pozitivním vymezením se tedy obtížněji postihnou všechny v úvahu přicházející životní situace.

Ze znění ustanovení § 10 odst. 2 o. z. a § 12 odst. 2 zák. práce nelze vyvodit, že by tato ustanovení připouštěla možnost jen jednoho z obou uvedených způsobů určení rozsahu omezení způsobilosti k právním úkonům. Rozsah omezení lze tedy určit především negativním výpočtem, tj. tak, že se ve

výroku rozsudku určí, ke kterým právním úkonům není občan způsobilý. Z toho se pak podává, že ustanovení § 38 odst. 1 o. z. dopadá jen na právní úkony ve výroku rozsudku uvedené, takže všechny ostatní právní úkony takovým občanem učiněné jsou z hlediska tohoto ustanovení platné. Nutno ovšem připustit, že rozsah omezení lze stanovit i pozitivním výpočtem, tj. tak, že se ve výroku rozsudku určí, ke kterým právním úkonům je občan způsobilý. V takovém případě může občan ve smyslu ustanovení § 38 odst. 1 o. z. platně učinit jen ty právní úkony, které jsou ve výroku rozsudku uvedeny; všechny ostatní ve výroku rozsudku výslovně neuvedené právní úkony ve smyslu tohoto ustanovení nemůže platně učinit.

Již z toho je patrné, že způsob určení rozsahu omezení negativním výpočtem je obvykle přesnější a výstižnější, a tedy i praktičtější, než výpočet pozitivní, zejména má-li být občanu ponechán širší rozsah způsobilosti k právním úkonům. Pozitivní výpočet může s sebou přinést nebezpečí, že se nedomyslí dosah tohoto rozhodnutí, popřípadě že se nepodaří vystihnout četnost a rozmanitost právních vztahů, které s sebou život denně přináší. Může se snadno zapomenout na některou oblast právních vztahů nebo na některé právní úkony a tím vyvolat potíže a komplikace v životě občana, který je v takovém případě způsobilý jen k právním úkonům ve výroku uvedeným.

Přesnější a znění zákona více odpovídající je taková formulace výroku rozsudku, že občan není způsobilý k určitému právnímu úkonu, než mnohdy užívaná formulace, že občan není schopen nebo oprávněn k určitému právnímu úkonu, že se mu určité právní úkony zakazují apod.

V některých výrocích rozsudků se vyskytují i určité kombinace obou uvedených způsobů určení rozsahu omezení způsobilosti k právním úkonům.

Např. obvodní soud pro Prahu 1 v rozsudku o projednávané věci uvedl, že občan je omezen v uzavírání některých smluv, že však je oprávněn hospodařit s penězi do 2000 Kčs.

Okresní soud v Karviné ve věci sp. zn. 30 C 1101/76 vyslovil, že se občan „omezuje ve všech právních úkonech mimo možnost nakládat s částkou 800 Kčs na obstarávání nákupů a věcí běžné potřeby“.

Uvedené formulace vedou v mnohem větší míře než v případě, že se použije jen jednoho z obou možných způsobů určení rozsahu omezení, k možné neúplnosti výroku. Ve výroku rozsudku uvedený výpočet je nutno (stejně jako ve všech ostatních případech, kdy se použije jen negativního nebo pozitivního určení) považovat za výpočet taxativní. Vždy se proto mohou vyskytnout okruhy vztahů, na které s nevztahuje ani negativní ani pozitivní vymezení a u nichž potom nelze bezpečně posoudit, zda se opírají o právní úkony platně učiněné ve smyslu ustanovení § 38 odst. 1 o. z. Uvedené formulace však s sebou přinášejí i nebezpečí rozpornosti a nejasnosti výroku rozsudku, takže při posouzení platnosti konkrétního právního úkonu mohou i z tohoto důvodu vznikat pochybnosti, zda jde o případ, na který se vztahuje již citované ustanovení § 38 odst. 1 o. z.

Soudy svými výroky omezují občany ve způsobilosti k právním úkonům v různém rozsahu a dotýkají se různých oblastí právních a společenských vztahů. Jde zejména o způsobilost k těmto úkonům:

- způsobilost k právním úkonům, která je upravena jednak v ustanovení § 8 o. z. (tj. způsobilost vlastními právními úkony nabývat práv a brát na sebe povinnosti) a jednak v ustanovení § 11 odst. 1 zák. práce (tj. způsobilost vlastními právními úkony nabývat práva a povinnosti v pracovněprávních vztazích) a s tím spojené omezení procesní způsobilosti ve smyslu ustanovení § 20 o. s. ř., popřípadě § 25 not. ř. a § 20 o. s. ř.;

- způsobilost nabývat práva a povinnosti, které nejsou upraveny občanským zákoníkem (zákonem č. 40/1964 Sb.) ani zákoníkem práce (zákonem č. 65/1965 Sb., jehož úplné znění se změnami a doplňky bylo vyhlášeno pod č. 55/1975 Sb.) a jejichž rozsah, obsah a podmínky vzniku, změny nebo zániku

jsou upraveny v jiných právních předpisech, např. v zákoně o rodině (v zákoně č. 94/1963 Sb.), v zákonech o volbách /5/ apod.;

- způsobilost k projevům vůle v širším smyslu, zejména při styku se státními a jinými orgány a organizacemi.

Při určování rozsahu omezení způsobilosti k právním úkonům ve smyslu ustanovení § 8 o. z. jde o omezení v oblasti občanskoprávních vztahů, především majetkových vztahů. Jde o různé způsoby omezení nakládat majetkem (tento pojem není platnému právu cizí, neboť je užíván např. v ustanovení § 150, věta druhá, o. z. nebo v ustanovení § 34 odst. 1 a 3 not. ř.), tedy nejen předměty osobního nebo soukromého vlastnictví, ale i majetkovými právy, popřípadě jinými právy, která mají majetkovou povahu.

Výroky rozsudků určující rozsah a omezení způsobilosti k právním úkonům bývají v praxi soudů rovněž neúplné, neurčité a nejasné; soudy neužívají jednotné terminologie a v důsledku toho jejich formulace vyvolává někdy pochybnosti o tom, v jakém rozsahu je občan způsobilý nakládat platně svým majetkem (§ 38 odst. 1 o. z.), a zda tedy byl v konkrétním případě uzavřen právní úkon platný z hlediska tohoto ustanovení.

Při určení rozsahu omezení způsobilosti k právním úkonům nelze jen přejímat závěry znaleckého posudku, v nichž se např. uvádí, že vyšetřovaný může hospodařit s peněžními částkami do určité výše. I tu jde o právní úkony nakládání s majetkem; smlouvami jsou i úkony, při nichž jde o obstarávání každodenních osobních potřeb občana, jako např. nákupy potravin a jiných věcí denní potřeby, opravy a úpravy věcí, uspokojování běžných kulturních a společenských potřeb apod. Nelze tedy vycházet z nesprávného závěru, že jde o jednání, na něž se omezení způsobilosti nevztahuje.

Také okresní soud ve Strakoniciích ve věci sp. zn. P 61/76 nesprávně rozhodl, že občan „nesmí disponovat s částkami vyššími než 50 Kčs a uzavírat smlouvy o prodeji a koupi“, protože i koupě věci v ceně do 50 Kčs je kupní smlouvou.

Nesprávně bylo proto ve věci sp. zn. 15 P 129/76 obvodního soudu pro Prahu 1 v rozsudku vysloveno, že občan „není způsobilý uzavírat jakékoliv smlouvy, je však způsobilý hospodařit s penězi do 2000 Kčs“.

Je třeba věnovat pozornost přesné formulaci výroků rozsudků a dbát o užívání pojmů používaných v ustanoveních právních předpisů a v jejich správném významu.

Nesprávně proto okresní soud v Litoměřicích ve věci sp. zn. 12 P 290/76 ve výroku rozsudku uvedl, že občan „není chopen jednat o dědictví“.

K pochybením dochází i v tom, že si soud někdy při formulaci výroku rozsudku náležitě neuvědomí, co může být podle občanského zákoníka předmětem majetkových právních vztahů. Uvádí-li se ve výroku rozsudku jen nakládání s věcmi a nakládání s penězi, vzniká pochybnost, jak je tomu s nakládáním majetkovými, případně jinými právy (jako např. právo autorské, právo na vynálezy, zlepšovací návrhy, právo na zaplacení peněžité nebo jiné pohledávky apod.). Je třeba si také uvědomit, že omezení v nakládání penězi v sobě nezahrnuje i omezení v nakládání věcmi a naopak omezení ve způsobilosti nakládat věcmi může vyvolat pochybnosti, zda jde o omezení i v nakládání penězi.

Např. ve věci okresního soudu v Kroměříži sp. zn. Nc 803/76 byl občan kromě jiného omezen „při majetkových úkonech disponovat s nemovitostmi a věcmi, jejichž hodnota přesahuje 300 Kčs“.

Ve věci okresního soudu v Náchodě sp. zn. 7 Nc 751/75 bylo vysloveno, že občan není způsobilý

„nakládat peněžitými částkami a hodnotami nad 1000 Kčs“.

Ve věci okresního soudu v Rychnově nad Kněžnou sp. zn. 10 Nc 1102/75 bylo kromě jiného vysloveno, že „občan není způsobilý disponovat finančními prostředky, které přesahují rámec obvyklého hospodaření“.

Soudy by proto měly ve výrocích určujících rozsah omezení způsobilosti k právním úkonům v oblasti majetkových vztahů místo výrazů hospodařit apod. užívat jednotného pojmu nakládat a pro označení předmětu nakládání užívat jednotného pojmu majetek, jako pojmu zahrnujícího v sobě vše, co může být předmětem majetkových právních vztahů. Měly by proto soudy ve výrocích určujících rozsah omezení vyslovovat, že občan není způsobilý nakládat majetkem, jehož cena přesahuje určitou ve výroku rozsudku uvedenou částku.

I občan, který je omezen ve způsobilosti k právním úkonům, bývá denně ve styku s jinými občany a organizacemi a je nucen denně uspokojovat své běžné potřeby, aniž by přitom byly nebo mohly být ohroženy jeho zájmy. Zpravidla jde o úkony, u nichž je prakticky vyloučeno, aby je mohl za něho obstarat někdo jiný, a u nichž by bylo v rozporu s jeho zájmem, aby si je nemohl obstarat sám, i když v těchto případech jde rovněž o právní úkony ve smyslu ustanovení § 8 a § 34 o. z. Soudy někdy tyto potřeby občanů nedoceňují; přehlížejí úkony týkající se věcí menší ceny a úkony běžně uzavírané zejména v rámci poskytování služeb., Rozsah omezení pak určují mnohdy neuváženě a omezují občana ve způsobilosti ve větším rozsahu, než odpovídá jeho duševnímu stavu a skutečným možnostem, a někdy dokonce tak, že se omezení ve svých důsledcích prakticky rovná zbavení způsobilosti k právním

Např. ve věci okresního soudu v Mladé Boleslavi sp. zn. P 135/76 byla vyslovena „nemožnost občana hospodařit se svým příjmem spočívajícím v pobírání invalidního důchodu“.

Při formulaci výroku rozsudku určujícího rozsah omezení způsobilosti k právním úkonům je třeba mít na zřeteli, že jde o opatření, které má chránit a nikoli poškozovat zájmy občana. Není-li to nutné, nemá mu proto být výrokem rozsudku zabráněno v tom, aby si mohl obstarat běžné záležitosti, jako např. platit úhradu za užívání bytu, poplatek za plyn, elektřinu, používat hromadných dopravních prostředků a platit jízdné, kupovat věci běžné osobní potřeby (jako např. jídlo, běžné ošacení, obutí, čisticí prostředky), objednat si běžnou opravu nebo úpravu věcí apod. Nutno zabránit tomu, aby příliš širokou, popřípadě neúplnou formulací výroku rozsudku byl občan, u něhož byly podmínky toliko pro omezení způsobilosti k právním úkonům, prakticky této způsobilosti zbaven. Správné vymezení rozsahu omezení způsobilosti k právním úkonům nejvíce závisí na tom, jaké podklady soud provedeným zjištěním a dokazováním opatřil předem pro znalce právě o tom, jak se vyšetřovaný až dosud v každodenním životě choval, jaké záležitosti si sám bez obtíží vyřizoval a v jakých směrech vznikaly o jeho schopnostech pochybnosti.

Omezení stejně jako zbavení způsobilosti k právním úkonům upravuje nejen ustanovení § 10 o. z., ale i ustanovení § 12 zák. práce. Soudy proto musí při formulaci výroku určujícího rozsah omezení přihlídnout i k tomu, že způsobilost k právním úkonům v pracovněprávních vztazích (§ 240 zák. práce) je upravena v ustanovení § 11 zák. práce jinak než v ustanovení § 8 o. z. a musí proto určovat rozsah omezení i pro oblast pracovněprávních vztahů, pokud jsou pro to v konkrétním případě podmínky; jinak by totiž občan zůstal pro tuto oblast ve způsobilosti k právním úkonům neomezen.

Aplikace ustanovení § 12 odst. 2 až 4 zák. práce se v praxi soudů vyskytuje zřídka.

I v těchto věcech je třeba při aplikaci ustanovení § 12 zák. práce uvážit rozsah způsobilosti k pracovněprávním úkonům s přihlédnutím k hlediskům, která již byla shora uvedena, i k tomu, aby určení rozsahu omezení odpovídalo okolnostem konkrétního případu a ustanovení § 11 zák. práce ve

spojení s ustanovením § 240 zák. práce.

Nelze proto považovat za správné, že soudy většinou omezují způsobilost k pracovněprávním úkonům tak, že vyslovují nezpůsobilost k uzavírání pracovních smluv. Výrok rozsudku, kterým se občan omezuje ve způsobilosti k pracovněprávním úkonům jenom tak, že není způsobilý k uzavírání pracovních smluv, nutně znamená, že občan je způsobilý je všem ostatním pracovněprávním úkonům (§ 240 zák. práce), a to např. k rozvázání pracovního poměru, k uzavření dohody o pracovní činnosti, o náhradě škody apod.

Od způsobilosti k právním úkonům ve smyslu ustanovení § 8 o. z. a § 11 odst. 1 zák. práce, jejíž omezení (§ 10 odst. 2 o. z., § 12 odst. 2 zák. práce) je třeba přesně a konkrétně vyjádřit způsobem výše uvedeným ve výroku rozsudku, je nutno odlišovat případy, kdy jiné právní předpisy vážou vznik, změnu nebo zánik určitých práv a povinností na pravomocný výrok soudního rozhodnutí o zbavení nebo omezení způsobilosti k právním úkonům, popřípadě na to, že jde o občana, který je stížen duševní poruchou, aniž by bylo rozhodující, zda byl či nebyl zbaven způsobilosti k právním úkonům nebo v ní omezen. V těchto případech nastávají pak uvedené důsledky v právech a povinnostech občana ze zákona nebo rozhodnutím příslušného orgánu v jiném řízení.

Soudy tu poměrně často chybují tím, že samy rozhodují při omezení způsobilosti k právním úkonům i o takových právech a povinnostech, a to nadbytečně, případně neoprávněně. Jde zejména o tyto případy:

a.) Zákon o rodině (zákon č. 94/1963 Sb.) upravuje v ustanoveních § 11 a násl. zák. o rod. způsobilost občan uzavřít platné manželství. V ustanovení § 14 zák. o rod. se uvádí, že manželství nemůže platně uzavřít občan stížený duševní chorobou, která by měla za následek omezení způsobilosti k právním úkonům (tedy nikoli občan, u něhož jsou jiné důvody pro toto omezení podle § 10 odst. 2 o. z.); soud však může povolit uzavření takového manželství, je-li zdravotní stav občana slučitelný se společenským účelem manželství.

Jde o nedostatek způsobilosti, který vzniká přímo ze zákona, bez ohledu na to, zda došlo k pravomocnému rozhodnutí o omezení způsobilosti k právním úkonům pro duševní poruchu a jak byl určen rozsah tohoto omezení. Rozhodnutí soudu, kterým se takové nezpůsobilé osobě povoluje uzavřít manželství, pak nelze zřejmě vydat bez zřetele k okolnostem konkrétního případu, tedy k uzavření tohoto svazku s určitou osobou. Není proto správný postup těch soudů, které určují rozsah omezení způsobilosti k právním úkonům i z hlediska způsobilosti občana k uzavření manželství.

Zákon o rodině (zákon č. 94/1963 Sb.) upravil práva a povinnosti rodičů k dětem v ustanoveních § 32 a násl. zák. o rod.; v ustanovení § 34 odst. 2 zák. o rod. je stanoveno, jaký význam má pro další trvání rodičovských práv výrok soudního rozhodnutí o zbavení nebo omezení způsobilosti k právním úkonům; v ustanovení § 44 zák. o rod. jsou stanoveny podmínky, za nichž lze rodiče zbavit rodičovských práv, případně je v těchto právech omezit. Nemůže se proto výrok určující rozsah omezení způsobilosti k právním úkonům zabývat právy a povinnostmi rodičů k nezletilým dětem.

b.) Právo občana volit a být volen do zastupitelských orgánů je upraveno v ustanoveních zákona č. 44/1971 Sb. o volbách do Federálního shromáždění, č. 53/1971 Sb. o volbách do České národní rady a č. 54/1971 Sb. o volbách do národních výborů v České socialistické republice 6) jednotně tak, že právo volit a být volen nemají občané, kteří byli pravomocně zbaveni způsobilosti k právním úkonům pro duševní poruchu, nebo jejichž způsobilost pro tuto poruchu (tedy nikoli z jiných důvodů) byla omezena. Soudy se přesto v některých případech ve výroku určujícím rozsah omezení nesprávně zabývají i právem občanů volit, popřípadě i jejich právem být volen. Přitom užívají někdy nepřesné formulace („účastnit se voleb“), jež může vyvolat pochybnosti o tom, co tím bylo míněno.

c.) Motorové vozidlo smí řídit podle vyhlášky č. 87/1964 Sb. (ve znění vyhlášky č. 3/1972 Sb.) jen ten, komu udělil příslušný dopravní inspektorát Veřejné bezpečnosti řidičské oprávnění. Toto oprávnění lze udělit jen tomu, kdo kromě dalších ve vyhlášce uvedených podmínek je tělesně a duševně schopný k řízení takového vozidla. Tato schopnost se zjišťuje lékařskou prohlídkou. Příslušný orgán může také, jsou-li pro to vážné důvody nařídit, aby byla přezkoušena tělesná a duševní schopnost řidiče motorového vozidla. Rozhodování o tom, kdo je oprávněn řídit motorové vozidlo, náleží tedy do pravomoci orgánů Veřejné bezpečnosti, jímž také přísluší na základě lékařské prohlídky posoudit, zda žadatel je k tomu nejen tělesně, ale i duševně způsobilý. Je proto nesprávný postup soudů, které ve výroku určujícím rozsah omezení způsobilosti k právním úkonům se vyslovují i o tom, zda občan je způsobilý řídit motorové vozidlo, popřípadě mít řidičský průkaz.

Např. okresní soud v Trutnově ve věci sp. zn. 10 Nc 258/75 nesprávně rozsudkem vyslovil, že občan není způsobilý získat oprávnění k řízení motorového vozidla.

Průzkum ukázal nejednotnost rozhodování o nákladech řízení o zbavení, omezení nebo navrácení způsobilosti k právním úkonům. Ustanovení § 191 odst. 1 a odst. 2 o. s. ř. jsou zvláštní úpravou, která vylučuje užití jiných ustanovení o nákladech řízení, zejména ustanovení § 142 o. s. ř.

V praxi soudů převládá zatím uplatňování ustanovení § 191 odst. 1, věta první, o. s. ř. o tom, že náklady řízení nese stát. Dochází však také k ukládání jejich náhrady ve smyslu ustanovení § 191 odst. 1, věta druhá, o. s. ř. těm, o jejichž způsobilost k právním úkonům šlo. Výklad slovního znění zákona „lze-li spravedlivě žádat“ nepochybně vyjadřuje, že nejde jen o zjišťování vlastního příjmu vyšetřovaného, nýbrž je třeba přihlížet i k jiným skutečnostem a okolnostem jednotlivých případů.

Ani v případech, kdy náklady má platit stát ve smyslu ustanovení § 191 odst. 1, věta první, o. s. ř., nelze pokládat za správné, aby v rozsudku chyběl výrok o nákladech řízení, byť i bylo v odůvodnění vysvětleno, že podle ustanovení § 191 odst. 1, věta první, o. s. ř. platí náklady řízení stát ze zákona. Právě proto, že druhá věta tohoto ustanovení dává za stanovených podmínek možnost přiznat státu náhradu těchto nákladů, je třeba již ve výroku vyjádřit, která z obou alternativ v projednávané věci platí. Z toho pak, že je soud povinen zabývat se vždy otázkou, zda nejde o druhou z uvedených alternativ, vyplývá doporučení, aby výrok vycházel nikoliv z věty první citovaného ustanovení, která stanoví pravidlo, nýbrž z věty druhé, vyslovující výjimku, tedy aby bylo užito slov „státu se nepřiznává náhrada nákladů řízení“. Tento výrok je třeba řádně odůvodnit, zejména ve vztahu ke sloům zákona „lze-li to spravedlivě žádat“.

I když z ustanovení § 191 odst. 1 o. s. ř. přímo nevyplývá závislost náhrady nákladů řízení na výsledku řízení, přece jen i tento výsledek lze uvážit při rozhodování, zda totiž lze spravedlivě žádat, aby náhrada nákladů řízení byla přesunuta na občana. Tato podmínka nebude zpravidla dána tehdy, jestliže občan omezený ve způsobilosti k právním úkonům měl se svým návrhem na vrácení způsobilosti plný úspěch.

Ustanovení § 191 odst. 2 o. s. ř. o možnosti uložit tomu, kdo podal zjevně bezdůvodný návrh na zbavení nebo omezení způsobilosti k právním úkonům, aby nahradil újmy, které vyšetřovanému, jeho zástupci a státu řízením vznikly, je v praxi soudů využíváno velmi zřídka.

Odůvodnění rozhodnutí o zbavení, omezení nebo navrácení způsobilosti k právním úkonům odpovídá náležitostem uvedeným v ustanovení § 157 odst. 2 o. s. ř. tehdy, jestliže uvádí, jak byl v řízení zjištěn skutečný stav věci, zejména zda byly obstarány a provedeny v potřebném počtu i jiné důkazy než jen posudek znalce psychiatra, a jestliže obsahuje hodnocení provedených důkazů jednotlivě i ve vzájemné souvislosti. Některá odůvodnění rozhodnutí jsou však příliš stručná, neobsahují potřebná zjištění a postrádají právní posouzení věci. Závěry znaleckého posudku by neměly být bez dalšího přejímány zejména ve věcech omezení způsobilosti k právním

Ve věci vedené u okresního soudu v Třebíči pod sp. zn. 6 Nc 310/75 znalec v závěru svého posudku zaujal stanovisko, že vyšetřovaný „není způsobilý hospodařit účelně s finančními prostředky ani volit místo svého trvalého pobytu s ohledem na zájmy rodiny a společenského okolí“. Soud z tohoto obsahu znaleckého posudku učinil jediné v odůvodnění rozsudku uvedené skutkové zjištění a bez bližšího vysvětlení zbavil vyšetřovaného způsobilosti k právním úkonům.

III.

Je třeba poukázat i na další opatření, k nimž dochází v souvislosti s vydáním rozhodnutí o zbavení, omezení nebo vrácení způsobilosti k právním úkonům nebo v návaznosti na toto rozhodnutí.

Rozsudek o způsobilosti k právním úkonům musí být doručen účastníkům řízení, popřípadě jejich zástupcům, do vlastních rukou. Při výkladu a aplikaci ustanovení § 189 odst. 2 o. s. ř., podle něhož může soud upustit od doručení rozsudku osobě, o jejíž způsobilosti se v řízení jednalo, je třeba vycházet ze správného závěru, že o doručení rozhodnutí je třeba rozhodnout ve výroku rozsudku po předchozím vyjádření znalce; znalec totiž může posoudit, zda doručení rozhodnutí by mohlo na osobu, o jejíž způsobilosti k právním úkonům jde, působit pro její duševní poruchu nepříznivě, nebo zda tato osoba je schopna význam rozhodnutí pochopit. I tento výrok rozsudku je třeba řádně odůvodnit (§ 169 odst. 2 o. s. ř. a contrario). Nejde tu o usnesení upravující vedení řízení, tedy o případ uvedený v ustanovení § 202 odst. 1 písm. a) o. s. ř. Výrok rozsudku o tom, že se upouští od doručení rozsudku lze napadnout samostatným odvoláním.

Nepostačuje tedy, jestliže soud upustí od doručení rozhodnutí na základě vyjádření znalce, nerozhodne však o tom ve výroku rozsudku a důvody nedoručení rozsudku se zabývá pouze v odůvodnění rozsudku.

Podle ustanovení § 34 odst. 2 zák. o rod. rodičovská práva nepatří tomu z rodičů, který nemá způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu. Pro soud, u něhož bylo zahájeno řízení o zbavení (omezení) způsobilosti k právním úkonům, z toho plyne povinnost zjistit, zda osoba, o niž jde, má nezletilé děti, a v kladném případě uvědomit o zbavení či omezení způsobilosti k právním úkonům i soud péče o nezletilé děti. Vzhledem k tomu, co již bylo řečeno ohledně účastníků řízení, by soud péče o nezletilé děti měl být již dříve zpraven o probíhajícím řízení, pro něž má také ustanovit kolizního opatrovníka k zastupování nezletilých dětí jako účastníků řízení.

Je-li vysloveno zbavení nebo omezení způsobilosti k právním úkonům ohledně občana, který má nezletilé děti, je třeba pravomocný rozsudek potom zaslat příslušnému soudu péče o nezletilé.

Soudy prvního stupně většinou dodržují povinnost uloženou ustanovením § 17 písm. g) bod bb) jednacích řádů pro okresní a krajské soudy (vydaného instrukcí ministra spravedlnosti ČSR z 5. 6. 1973 č. j. 417/73-4 a uveřejněnou v částce 5-6/1973 Sbírky instrukcí a sdělení ministerstva spravedlnosti ČSR) 7) a zasílají rozhodnutí ve věcech způsobilosti k právním úkonům místním národním výborům a okresním oddělení Veřejné bezpečnosti příslušným podle místa bydliště osoby, které se řízení týkalo. Zaslání pravomocného rozsudku nelze nahradit zasláním pouhého oznámení o výsledku řízení o zbavení, omezení nebo navrácení způsobilosti k právním úkonům na tiskopisu vzor 89 o. s. ř. uvedeným orgánům.

Podle ustanovení § 27 odst. 2 o. z. je zákonným zástupcem osoby, která byla rozhodnutím soudu zbavena způsobilosti k právním úkonům nebo jejíž způsobilost k právním úkonům byla omezena, soudem ustanovený opatrovník. Tohoto opatrovníka ustanovuje soud v řízení podle ustanovení § 192 a § 193 o. s. ř. Soudy po právní moci rozsudku o zbavení nebo omezení způsobilosti k právním úkonům převádějí věc, jsou-li obecným soudem účastníka, z rejstříku Nc do rejstříku P a zajišťují, aby osobě zbavené způsobilosti k právním úkonům nebo omezené ve způsobilosti k právním úkonům

byl ustanoven opatrovník. Jinak doručují pravomocné rozhodnutí o zbavení nebo omezení způsobilosti k právním úkonům obecnému soudu účastníka k zavedení opatrovnictví.

Ustanovení opatrovníka zpravidla nečiní potíže, jestliže občan, jemuž má být opatrovník ustanoven, má příbuznou osobu, která je ochotna funkci opatrovníka vykonávat a je k tomu způsobilá. Obdobně je tomu i v případech, jde-li o obyvatele ústavu sociální péče, kde je zpravidla ustanoven do funkce opatrovníka pracovník tohoto ústavu.

Obtížnější situace nastává zejména u osob, které mnohdy pro nedostatek místa nebo z jiných důvodů není možno umístit v žádném zařízení a žádný z jejich příbuzných není ochoten funkci opatrovníka vykonávat, anebo jde o osoby zcela osamělé. V takových situacích se soud obrací zpravidla na místní národní výbor se žádostí o označení osoby vhodné zastávat funkci opatrovníka. Nejsou ovšem ojedinělé případy, že národní výbor sdělí, že neví o žádné osobě, která by tuto funkci mohla zastávat. Tak dochází k tomu, že někteří občané, kteří jsou zbaveni způsobilosti k právním úkonům nebo omezeni ve způsobilosti k právním úkonům, nejsou zastoupeni opatrovníkem, který by je zastupoval a spravoval jejich záležitosti, a to někdy i po delší dobu. Není správné, když soud v takovém případě vyčkává a nečiní žádné další opatření k ustanovení opatrovníka. Je třeba důsledně v součinnosti s národními výbory i s jinými orgány či organizacemi vyhledávat další příbuzné nebo jiné vhodné osoby, které by mohly a byly ochotny zastávat funkci opatrovníka osoby, jež je zbavena způsobilosti k právním úkonům, nebo jejíž způsobilost k právním úkonům byla omezena.

1) zákona č. 40/1964 Sb.

2) zákona č. 65/1965 Sb., jehož úplné znění se změnami a doplňky bylo vyhlášeno pod č. 55/1975 Sb.

3) zákona č. 99/1963 Sb. jehož úplné znění se změnami a doplňky bylo vyhlášeno pod č. 162/1973 Sb.

4) k zákonu č. 99/1963 Sb.

5) např. v zákoně č. 44/1971 Sb., v zákoně č. 53/1971 Sb. a v zákoně č. 55/1971 Sb.

6) Ve Slovenské socialistické republice viz zákon č. 55/1971 Sb. o volbách do Slovenské národní rady a zákon č. 56/1971 Sb. o volbách do národních výborů v SSR.

7) V SSR viz § 17 písm. a) bod bb) Spravovacieho poriadku pre okresné a krajské sudy, vydaného instrukcí ministra spravodlivosti SSR z 18. 6. 1973 č. j. 15/73-L, jež byla uveřejněna v částce 5/1973 Zbierky inštrukcií a oznámení Ministerstva spravodlivosti SSR. Oznámení o vydání jednacího řádu pro okresní a krajské soudy a Spravovacieho poriadku pre okresné a krajské sudy bylo uveřejněno v částce 19/1973 Sbírkou zákonů.